

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

Физика-математика факулътети

Амалий математика кафедраси

И момов Адаш

Илмий мақола

Наманган – 2019

КҮП ЎЗГАРУВЧИЛИ ОШКОР ИНТЕРПОЛЯЦИЯ ФОРМУЛАЛАРИНИНГ ҚОЛДИҚ ҲАДЛАРИНИ БАҲОЛАШ

1. Интерполяция масаласи ҳисоблаш усулларининг энг асосий, қадими масаласи ҳисобланади. Унинг ёрдамида функцияни тақрибий аналитик тасвирлаш, дифференциаллаш, интеграллаш масалалари ечилади. Ҳозирги пайтда интерполяция масаласи самолётсозлик, кемасозлик, мураккаб деталларни лойихалашда, компьютер графикаси, картография, материалларни бичишда кенг ишлатилмоқда.

Кўп ўзгарувчили функцияларни интерполяциялаш масаласи қўйидагича қўйилади. $|x| = \sqrt{(x^1)^2 + \dots + (x^m)^2}$ нормали евклид фазоси R^m нинг чегараланган соҳаси $D = \{x = (x^1, \dots, x^m)\} \in R^m$ да $\Delta_n = \{x_i, i = 0, \dots, n\}$ нуқталар тўплами ва бу нуқталарда бирор $y = f(x)$ функциянинг $y_i = f(x_i), i = 0, \dots, n$ қийматлари берилган. Шундай функцияни топиш талаб этиладики,

$$I_n(x) = I_n(f, x) = \sum_{i=0}^n c_i \varphi_i(x), \quad (1)$$

ушбу интерполяция шартлари бажарилсин:

$$I_n(x_i) = f(x_i), i = 0, \dots, n. \quad (2)$$

1960 йилларгача, асосон, бир ўзгарувчили функциялар қараб келинган. Биз Ньютон ва Лагранж интерполяция формулаларини кўп ўзгарувчили функциялар учун умумлашмасини кўрамиз, ва қолдиқ ҳадларни баҳолаймиз. Аввало, умумлашган бўлинган айирмаларни киритамиз:

$$f[x_0, \dots, x_k] = (f[x_0, \dots, x_{k-2}, x_k] - f[x_0, \dots, x_{k-1}]) / |x_k - x_{k-1}|^\alpha, \alpha > 0. \quad (3)$$

Умумлашган интерполяция формулалари қўйидагича киритилади [1]:

$$N_n(x) = f(x_0) + \sum_{i=1}^n f[x_0, \dots, x_k] |x - x_0|^\alpha \dots |x - x_{k-1}|^\alpha, \quad (4)$$

$$L_n(x) = \sum_{i=0}^n f(x_i) \varphi_i(x), \varphi_i(x) = \prod_{j \neq i} |x - x_j|^\alpha |x_i - x_j|^{-\alpha}, \quad (5)$$

(5) формуладан қўйидаги Шепард формуласи келиб чиқади:

$$S_n(x) = \sum_{i=0}^n f(x_i) \varphi_i(x), \varphi_i(x) = (d_i^{-\alpha}) / (\sum_{i=0}^n d_i^{-\alpha}) = \frac{\prod_{j \neq i} d_j^{-\alpha}}{\sum_{i=0}^n \prod_{j \neq i} d_j^{-\alpha}} \quad (6)$$

Умумлашган Ньютон интерполяция формуласи қолдик ҳади қуидагида бўлади[1]:

$$R_n(N_n, x) = f(x) - N_n(x) = \omega_n^\alpha(x) f[x_0, \dots, x_n, x]. \quad \omega_n^\alpha(x) = \prod_{j=0}^n |x - x_j|^\alpha. \quad (7)$$

Мақолада (4),(5) интерполяция формулалари учун қолдик ҳадлар баҳоси функция $f(x) \in C^k[a, b], C^k[D], [a, b] \subset R, D \subset R^m$ бўлган ҳоллар учун олинади.

2. Бир ўзгарувчили ҳол учун интерполяция қолдик ҳади баҳоси .

Белгилаймиз: $a = x_0 < x_1 < \dots < x_n = b$, $h_i = x_{i+1} - x_i$, $h = \max h_i$, $R_n(I_n, x) = f(x) - I_n(x)$,

$$\omega_n(x) = (x - x_0) \dots (x - x_n), \omega_{i,r}(x) = (x - x_i) \dots (x - x_{i+r}), \xi_i = \xi_i(x) = x_i + c_i(x - x_i), 0 < c_i < 1,$$

Лемма 1. Айтайлик, $u(x) \in C^1[a, b], u(x_i) = 0, i = 0..n$. У ҳолда баҳолар ўринли:

$$|u(x)| = |\omega_n(x)|^{1/(n+1)} \prod_{i=0}^n |u'(\xi_i(x))|, |u(x)| \leq M_1 h^1, M_r = \max |u^{(r)}(x)|. \quad (8)$$

Исбот. Равшанки, $u(x) = u(x_i) + (x - x_i) u'(\xi_i(x)) = (x - x_i) u'(\xi_i(x)), i = 0..n$. Уларни кўпайтириб, модулга ўтиб (8) муносабатларни ҳосил қиласиз.

Теорема 1. Айтайлик, $u(x) \in C^{r+1}[a, b], 0 \leq r \leq n, u(x_i) = 0, i = 0..n$. У ҳолда ўринли:

$$|u(x)| = \frac{1}{(r+1)!} \prod_{i=0}^{n-r} |\omega_{i,r}(x) u^{(r+1)}(\xi_i(x))|, |u(x)| \leq \frac{1}{(r+1)!} M_{r+1} h^{r+1}. \quad (9)$$

Исбот. (7) формулага асосан ихтиёрий нуқталар кетма-кетлиги $x_i, \dots, x_{i+r}, i = 0..n-r$, учун ушбу формула ўринли бўлади: $u(x) = (1/(r+1)!) [\omega_{i,r}(x)] [u^{(r+1)}(\xi_i)]$. Бу формулаларни $i = 0..n-r$ учун кўпайтирамиз, модулга ўтамиз ва $r=n-r+1$ илдиз чиқариб оламиз: $|u(x)| \leq \frac{1}{(r+1)!} M_{r+1} h^{r+1}$.

3. Бўлинган айирмалар учун ифода.

Бўлинган айирмалар (9) учун $\alpha = 1$ ҳолда бир муҳим кўриниш топамиз.

Лемма 2[1]. Айтайлик, $f(x) \in C^k[D], k \geq 1, \alpha = 1$. У ҳолда шундай нуқталар $\xi_i = x_i + c_i(x - x_i)$, ва йўналишлар e_1, \dots, e_n мавжудки, ушбу тенгликлар ўринли:

$$f[x_0, \dots, x_k] = D_{e_k} \dots D_{e_1} f(\xi_k) = f^{(k)}(\xi_k) e_1 \dots e_k$$

4. Кўп ўзгарувчили интерполяцияни баҳолаш.

Нуқталар тўпламини $\Delta = \{x_i\}$ дейлик. Яна, қуйидаги белгилашларн

киритамиз: $h = \sup_{x \in D} \inf_{a \in \Delta} |x - a|$, $\omega_n(x) = |x - x_0| \dots |x - x_n|$, $\omega_{i,r}(x) = |x - x_i| \dots |x - x_{i+r}|$.

Лемма 3[1]. Айтайлик, $u(x) \in C^1[D]$, $u(x_i) = 0, i = 0..n$. У ҳолда ўринли

$$|u(x)| = [\omega_n(x)]^{1/(n+1)} \prod_{i=0}^n |D_{e_i} u(\xi_i(x))|, |u(x)| \leq M_1 h^1, M_1 = \sup_{x \in D} \|u^{(1)}(x)\|. \quad (11)$$

Теорема 2[1]. Айтайлик, $u(x) \in C^{r+1}[D]$, $0 \leq r \leq n$, $u(x_i) = 0, i = 0..n$, у ҳолда ўринли

$$|u(x)| = \prod_{i=0}^{n-r} |\omega_{i,r}(x) D_{e_i \dots e_r} u(\xi_i(x))|, |u(x)| \leq M_{r+1} h^{r+1}, M_{r+1} = \sup_{x \in D} \|u^{(r+1)}(x)\| \quad (12)$$

Адабиёт

1. Имомов А. Явные интерполяционные формулы для функций многих переменных. Методы сплайн функций. Тезисы докл. Новосибирск, Изд. ИМ, 2001, с.38-39.
- 2.Имомов А. Оценки явных формул многомерной интерполяции в зависимости от класса функций. Молодой учёный. №20 (100) октябрь-2, 2015.
- 3.Зорич В.А. Математический анализ. т.II.М.: Наука, 1984. -640 с.
4. Имомов А. Интерполяция операторов. Научный вестник ФерГУ, Фергана, 1997, вып.1-2, с.57-62.